

כשל השוק במימון עסקים קטנים ובינוניים ומנגנון הפתרונות האפשריים¹

מיכאל תבור²
יוני 2014

¹ המחקר מוצג בכנס לשכת רואי החשבון בישראל יולי 2014
² הכותב משמש כמנכ"ל חברת הייעוץ תבור כלכלה ופיננסים בע"מ

1. תמצית וממצאי העבודה

בעבודה זו יש התייחסות לכשל שוק אפשרי המתקיים לגבי מימון עסקים קטנים ובינוניים. לשם כך אנו מגדירים את העסקים הקטנים והבינוניים ומאפיינים אותם, כאשר עולה כי בקבוצות אלה ניתן לזהות תת מימון ביחס למצב הרצוי על פי תחושת המנהלים ובעלי העסקים מחד ועל ידי סקירת התוצאות לגבי עסקים שקיבלו מימון בהכוונה ממשלתית ואשר תוצאותיהן עלו על המצופה ועל ממוצע הצמיחה בעסקים, עובדה המלמדת על מחסור חמור במימון. (תפוקה גדולה כתגובה להוספת גורם ייצור, מלמדת כי אותו גורם ייצור היה בייצוג תת אופטימאלי בפונקציית הייצור).

לאחר האפיון של הענף ובעיותיו אותן ניתן גם למצוא בספרות הכללית לגבי מימון ל-SME's, אנו מגדירים כאן 3 רמות של כשל שוק: רמה 1 היא כשל שוק מיקרו-כלכלי, כלומר בשל בעיית מידע, הפירמות (במקרה שלנו, הבנקים) מקבלות החלטות תת אופטימליות. המידע החסר הוא מהסוג שמתרגם את מערכת התמריצים של הבנקאים להחלטות נכונות יותר. מקור הבעיה הוא בהנהלה שאינה מבינה את השוק ולכן קובעת מערכת תמריצים שגויה שתוצאתה מימון תת אופטימאלי. הפתרון לסוג זה של הקצאה לא אופטימאלית של מימון, הוא רגולציה של מערכת תגמול למנהלים.

ההשערה הטבעית היא שמצב כזה לא יכול להתקיים, שכן נוכח רצונם של הנהלות הבנקים להשיא את רווחיהם ואת התשואה להון, סביר להניח כי במידה ויש הקצאה לא אופטימאלית של מימון, הדבר יכול לנבוע מכשל שוק מסוגים 2 או 3.

כשלי שוק מסוג 2 או 3, אכן יכולים להתקיים, שכן הם נובעים מקיומו של מידע ציבורי שייצורו יקר מדי מבחינת הפירמה הבנקאית, אך תועלתו מרובה מבחינה משקית. כשל שוק מסוג 3 הוא כזה שגם המידע לא יכול לפתור שכן הוא נובע מהעובדה שכמות הדיפולט נטו לאחר recovery, עולה על התועלת שהבנק עשוי להפיק מהלוואות אלה ואילו ברמה המשקית, מתן הלוואות אמור להניב ערך מוסף שאינו מגיע בהכרח לבנקים, אבל מתבטא בצמיחת תמ"ג ותוספת מיסים העולה על השיפוי שהממשלה נותנת כנגד הדיפולט של העסקים הקטנים.

הדוגמאות המספריות והמידע הסטטיסטי שנאסף לגבי הקרן לעסקים קטנים, תומך בהשערות של כשל שוק מסוג 3 וייתכן אף כי מסוג 2 במקרים מסוימים. הקרן לעסקים קטנים מהווה לכן פתרון הולם לכשל שוק מסוג 3 שהוא הכשל בעל הסבירות הגדולה ביותר להתרחש.

2. מה הם עסקים קטנים ובינוניים

עסקים קטנים ו/או בינוניים מוגדרים בדרך כלל על פי מחזורים או על פי מספר מועסקים. ההגדרה משתנה ממדינה למדינה שכן הגודל הוא הגדרה יחסית לכלכלה הרלבנטית. במובן זה כלכלה כמו זו של בלגיה שאינה רחוקה בגודלה מישראל, עשויה להגדיר עסק בינוני או גדול בשונה מההגדרה בישראל שכן נקודת המוצא של הכלכלה הבלגית אינה רק הכלכלה הבלגית עצמה כי אם כלכלת האיחוד האירופי איתן היא נמצאת בזיקה עמוקה ולכן כל חברה בלגית מייצרת ומשווקת לא רק לבלגיה, כי אם במעגל הראשון גם להולנד ולוקסמבורג ובמעגל קרוב למדינות כמו גרמניה וצרפת שהן בעלות מטבע משותף, איחוד מכס, תקינה זהה וגבול קיים וירטואלי בלבד, ובמעגל

לא רחוק, גם למדינות כגון איטליה וספרד אף הן בעלות מטבע משותף וכיוב'.

מדינות כמו ארה"ב או סין, כוללות חברות ועסקים ברובד הנמוך ממש כמו ישראל, עסקים של מועסק יחיד או שני שותפים וכיוב', אולם, ככל שאנו מסתכלים כלפי מעלה, ההגדרה של עסק בינוני מול עסק גדול נמתחת לכיוונים גדולים יותר מאשר ישראל. עסק בארה"ב, בעל מחזור של 200 מיליון דולר המעסיק 250-600 עובדים, ייחשב עסק בינוני, בשעה שבישראל עסק בגודל מקביל, במחזור של כ-700 מיליון ש"ח עם מספר מועסקים דומה ייכנס להגדרה של עסק גדול.

להלן מספר העסקים בישראל (הנתונים באלפים) על פי מספר מועסקים³

סוג העסק	2011	2012	גידול%
כלל העסקים	493	505.3	2.5
עסקים קטנים ובינוניים	489.5	501.7	2.5
עסקים זעירים (0-4 מועסקים)	420.4	431.3	2.6
עסקים קטנים (5-20 מועסקים)	53.2	54.2	1.9
עסקים בינוניים (21-100 מועסקים)	15.8	16.1	1.7
עסקים גדולים (מעל 100 מועסקים)	3.48	3.58	3.0

מהנתון עולה כי מספר העסקים הזעירים המעסיקים עד 4 עובדים מגיע לשיעור של כ-85% מכלל העסקים, והעסקים הקטנים המעסיקים בין 5 ל-20 עובדים למעט פחות מ-11%. בהגדרה של עסקים בינוניים במונחים ישראליים, נמצאים רק כ-3.2% מכלל העסקים.

להלן נתונים על כמות החברות על פי מחזורים מתוך נתונים בעבודה שנערכה על פי הזמנת הסוכנות לעסקים קטנים ומשרד האוצר. ניתוח הנתונים בעבודה התבסס על שני מקורות עיקריים:

הלמ"ס – דו"ח שהופק לפי בקשה מיוחדת של משרד התמ"ת ב - 2012

מקור הנתונים של הלמ"ס הוא הביטוח הלאומי וקבצי המע"מ

הגדרת תחומי הפעילות הינם לפי הסיווג האחד של ענפי הכלכלה מ - 1993

מאגר D&B⁴

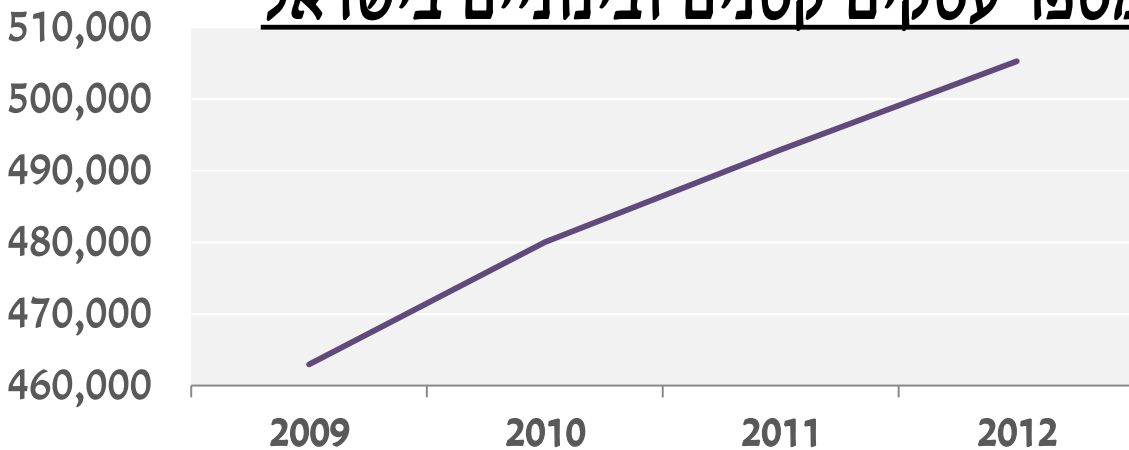
³ מעובד מתוך נתוני למ"ס

⁴ המאגר אינו מכיל נתונים על כל החברות

סה"כ	+100	50-100	20-50	10-20	2-10	0.5-2	עד 0.5	מחזור (מיליוני ש"ח)	ענף
								13,775	8
23,675	207	195	560	755	3,488	5,268	13,202	תעשייה (כרייה וחרושת)	
43,930	69	153	444	661	4,505	9,915	28,183	חשמל, מים וביוני	
88,810	292	441	1397	2,188	12,773	23,125	48,592	מסחר סיטוני, קמעונאי ותיקונים	
19,950	16	19	82	268	2,648	5,229	11,688	שירותי אירוח ואוכל	
37,289	72	73	202	304	1,816	4,508	30,314	תחבורה, אחסנה ותקשורת	
11,549	17	26	74	122	946	2,894	7,470	בנקאות, ביטוח ומוסדות פיננסיים	
129,419	117	175	509	916	6,827	21,225	99,650	נדל"ן, השכרה ושירותים עסקיים	
45,850	18	23	67	98	1,070	6,652	37,922	מנהל ציבורי, חינוך, בריאות, רווחה	
30,639	12	15	74	101	834	2,919	26,684	שירותים קהילתיים וחברתיים	
444,886	828	1,144	3,515	5,597	36,217	84,496	313,089	סה"כ	

מספר העסקים הקטנים ובינוניים בישראל צומח ביחד עם גודל הכלכלה, בכ-2.5% לשנה כאשר מספר העסקים המשוער שנפתח מידי שנה נע בטווח של 50,000-55,000 עסקים וכ-40,000-45,000 עסקים נסגרים מידי שנה, רובם עסקים בתחום שלוש השנים הראשונות לחייהם.

מספר עסקים קטנים ובינוניים בישראל

3. האתגרים איתם מתמודדים עסקים קטנים ובינוניים

בשאלונים שונים המופצים בקרב מנהלי עסקים קטנים ובינוניים עולה כי כמות האתגרים היא רבה. החל מחסרון לגודל המקשה על תהליך הייצור, המשך בשיווק, פרסום, הפצה וכלה בקושי לגייס כוח אדם איכותי.

בעסקים קטנים, הן בשל הקושי לגייס כוח אדם איכותי והן בשל עצם הגודל שאינו מאפשר הגדלה של כוח אדם, מחייב אומניפוטנטיות של המועסקים להבדיל מהתמחות המתאפשרת בעסקים גדולים. ליכולת הרב תחומית יש יתרונות המתאפיינים בגמישות מחשבתית ותפקודית ויכולת להסיט כוח אדם למוקדי צורך, אבל מנגד יש קושי להגיע לרמת מיומנות גבוהה.

בסקר שערכה הסוכנות לעסקים קטנים⁵ לגבי כשלים חסמים על פי גודל העסק עולה התמונה הבאה:

כשלים וחסמים לפי גודל העסק (במספר מועסקים):

חסם להצלחת העסק	1	2-4	5-19	20-49	50-100
עומס ביורוקרטי	10%	9%	18%	16%	5%
אשראי ומימון	11%	11%	13%	12%	20%
מיתון ואווירה כללית	14%	6%	7%	14%	5%
גיוס עובדים מקצועיים	10%	7%	7%	8%	20%
שיווק	14%	14%	2%	2%	0%
ביקוש נמוך מחד ותחרות מאידך	19%	26%	28%	33%	25%
עומס הוצאות קבועות	6%	8%	7%	2%	15%

⁵ מעובד מתוך סקר הרשות לעסקים קטנים משרד הכלכלה, נייר עבודה, 2013

0%	8%	7%	6%	7%	אשראי לקוחות וספקים
5%	4%	6%	3%	3%	ידע, ניהול ותשתיות
5%	0%	3%	8%	4%	מצב פיזי/משפחתי ובעיות מוטיבציה

אם נעבור על הקשיים המבוטאים על ידי בעלי העסקים נקבל את התמונה הבאה:

מיתון ואווירה כללית, מהווה נתון כמו מזג האוויר. שיווק, ביקוש נמוך מול תחרות, עומס הוצאות קבועות, ידע ניהולי, ומחסור בתשתיות הינם גורמים שבאים עם הקוטן ואינם בני תיקון, אלא עם הגודל.

לקושי בגיוס כוח אדם, אין מזור שכן מדובר על משק שנמצא כמעט בתעסוקה מלאה והנתון הדומיננטי בהקשר זה הוא כי עובדים במשרות דומות מרוויחים בעסקים גדולים בין 30% ועד כדי פי שניים מעובדים מקבילים בעסקים קטנים. יכולות הקידום גדולות יותר והיכולת לעבור למשרה אחרת בענף אף היא מהווה יתרון.

שני נושאים שהממשלה צריכה ויכולה לטפל: האחד, עומס בירווקרטי הינו עניין שהממשלה צריכה לקבל החלטה לגביו ולנסות לטפל בו. הדבר כרוך במחקר מעמיק לגבי החסמים הרגולטוריים והעומס שהם מטילים ברמות שונות מול תועלתם. הדבר האחר הוא בעיית המימון הבאה לידי ביטוי בשני סעיפים: אשראי ומימון ואשראי לקוחות וספקים. למעשה היכולת לקבל אשראי נוח ממקור כלשהוא אמורה לפתור את שתי הבעיות והשאלה היא האם האשראי שניתן לעסקים הקטנים והבינוניים עונה על צרכי המשק, האם הוא אופטימאלי ומהווה שיווי משקל של כלכלה בריאה או האם קיים כשל שוק שאינו מאפשר לכלכלה למצות את הפוטנציאל החבוי בה.

במקרה של קיום כשל שוק, נוכל להראות את המשמעויות של הכשל מנקודת מבט של כדאיות משקית מול כדאיות למשקיעים פרטיים ולגזור מכך את הכלים המומלצים לממשלה על מנת להשיג את היתרונות הכלכליים הנובעים מהפער בין שתי נקודות המבט.

4. כשל שוק – הצעה להגדרה בשלוש רמות

כשל שוק פירושו שהנחת היסוד של השוק החופשי, לפיה כוחות השוק (היצע וביקוש) יובילו בהכרח ליעילות בהקצאת המשאבים וממילא לאספקה מרבית והקצאה מיטבית של מוצרים ושירותים, אינה מתקיימת.

במקרה של שוק המימון, המקור לבעיית כשל השוק הוא למעשה מחסור במידע בידי מקבלי ההחלטות. סוג המידע החסר או נקודת המבט של כל גורם מסייעת להגדיר את שתי הרמות של כשל השוק.

כשל שוק רמה 1:

הסוכנים המקבלים את ההחלטה הינם בעלי אינטרס שונה מהגורם ביחס אליו מתקבלת ההחלטה. דוגמא לכך הם מנהלים בבנקים שפונקצית התועלת שלהם שונה מפונקצית התועלת של הבנק ולכן החלטה שיכולה להיטיב עם הבנק (תוצאת ההחלטה = ענ"נ חיובי ואף תשואה להון העולה בקנה אחד עם הגדרת המטרות של הבנק) עלולה לגרום להם לתועלת שלילית בשל מבנה תגמול מעוות, למשל כזה שמתגמל באופן מתון הצלחה

ו"מעניש" בחומרה על כישלון. למעשה גם מצב של פונקציה תועלת קעורה (בעלת תועלת שולית פוחתת) עלולה ליצור מצב כזה של מוטיבציה לא סימטרית שתפגע במטרת מקסימום הערך של הבנק.

כשל שוק רמה 2:

הפרטים והפירמות מקבלים את ההחלטה המיטבית עבורם בהינתן המידע שבפניהם, אך בהינתן מידע שלם יותר, היו מקבלים החלטה אחרת.

המצב לא דומה לשיווי משקל נש או לפתרון של דילמת האסיר ללא התערבות. מאחר ושם ההנחה היא כי המידע כולו נמצא בידי המתמודדים, אך בלית ברירה הם נאלצים לקבל החלטה לא מיטבית תוך ידיעה כי כל החלטה אחרת שאינה נכפית מבחוץ, תוביל אותם לתוצאה גרועה יותר.

במקרה של כשל שוק מסוג 2, אילו הפרטים היו מקבלים את כל המידע, החלטתם היתה טובה יותר, לא רק מבחינת המשק כולו, כי אם גם מבחינתם.

כשל שוק מסוג 2 נוצר כאשר המידע הרלבנטי הוא מוצר ציבורי. כלומר לא פרט אין עניין לייצר את המוצר שכן התשלום בגין יצירת המידע הוא מלא ואילו התועלת היא מזערית עבור פרט בודד. הפתרון הציבורי הוא לייצר את המוצר על ידי הממשלה או בהנחייתה ולגבות את המחיר במנגנון גבייה של מוצר ציבורי.

כשל שוק רמה 3:

הפרטים והפירמות מקבלים את ההחלטה המיטבית מבחינתם, אך היא אינה מיטבית מבחינת המשק.

בסוג השני, לא ניתן לגרום לפרטים לשנות החלטתם בלי כפייה או תשלום על הנזק שנגרם להם. מאידך מאחר וכשל השוק במהותו הוא ברמת הפרט לעומת רמת הכלכלה, ניתן לראות בתועלת המופקת מחיסול כשל השוק מוצר ציבורי. כלומר הפתרון נמצא בידי הממשלה, בשינוי הסביבה הכלכלית וגביית עלות הפתרון מתוך התועלות שיווצרו בעת פתרון כשל השוק.

5. ניתוח והמחשה בעזרת דוגמאות

5.1 כשל שוק רמה 1:

בנקאי בוחן בקשות הלוואה לטווח של 5 שנים. הנתונים שלהן הינן להמחשה בלבד ואינם משקפים את תנאי השוק בהכרח ברגע נתון, אלא משקפים את מרכיבי התשואה הנדרשת על הון ראשוני, הון משני, שיעורי דיפולט וריבית אותה ניתן לקבל על הלוואה כזאת.

נניח גם כי לצורך הדוגמה ההלוואה המבוקשת הינה בסך של 3 מיליון ₪, וכי עלות התפעול של ההלוואה שווה לעמלות המתקבלות ממנה.

הנתונים בהלוואה הם כדלקמן:

מקור	חלק בהלוואה	עלות המקור או תשואה נדרשת	תרומה לעלות
הון עצמי ראשוני	5%	6%	0.3%
הון עצמי משני	8%	8%	0.64%
פקדונות	87%	2.5%	2.18%
תוחלת דיפולט			2.5%
סה"כ עלות			5.62%
ריבית על ההלוואה			5.9%
רווח לבנק מעל עלות ההון			0.28%
סה"כ תשואה להון הראשוני			11.6%

על מנת לקבל את התשואה להון הראשוני, עלינו להוסיף את הרווח העודף 0.28% לתמורה הנדרשת להון הראשוני שהיא 0.3% כך שהתשואה להון הראשוני היא 0.58%. סכום זה מחולק בחלקו של ההון הראשוני שהוא 5% על מנת לקבל את ה-11.6% תרומת הפרויקט הנדון לתשואה על ההון.

התוצאה 11.6% לעומת מינימום נדרש של 6%, כלומר "פרויקט" שלבנק כדאי לקבלו.

אולם, נבחן את האינטרס של מקבל ההחלטות אל מול האינטרס של הבנק. ראינו כי לבנק יש אינטרס לקבל את ההחלטה, אולם בפני הבנקאי עומדת מערכת המתגמלת אותו באופן שהרווח על הישג עודף קטן יחסית לנזק שעלול להיגרם בשל שיעור דיפולט גבוה מדי. אין צורך שהמערכת תהיה סימטרית על מנת לקבוע את ההחלטות של הבנקאי, שכן תכונת שנאת הסיכון שמרבית בני האדם חולקים בה, מביאה אותנו להעדיף קבלה וודאית של 10 על פני תוחלת של 10 ולכן נדחה כל דבר שכרוכה בו אי וודאות שאינה מתוגמלת באופן ניכר. כלומר על מנת שהבנקאי ירצה לקבל פרויקטים כאלה שאמנם יש בהם בממוצע ערך לבנק, עליו להיות מתוגמל באופן שהנזק הצפוי לו מדיפולט של הלוואה יהיה נמוך יחסית לעומת התועלת שהוא עשוי לקבל מהצלחה מצטברת של מספר הלוואות כאלה. מבנה התמריצים בבנק אינו מעודד שיקול דעת כזה ולכן הבנקאים יעדיפו לדחות הלוואות שנתונייהם בממוצע דומים לנתונים המוצגים בדוגמא.

הדבר יכול לנבוע בדרך כלל מהעובדה שהנהלת הבנק אינה סומכת על הבנקאים ולכן מבנה התמריצים אינו מעודד אותם לקחת סיכונים ברמת הדיפולט המתוארת ובדרך כלל במגבלת הון זמן של הבנקאי הוא יעדיף להתעסק עם שתי קצוות הספקטרום:

1. אשראי צרכני שבו הסטטיסטיקה של הדיפולט קטנה יותר ומבוססת על העבודה שהלוואות קטנות באוכלוסיה של שכירים בעלי משכורות קבועות ממקומות עבודה מסודרים, הינה קטנה.

2. אשראי לחברות גדולות יותר, שבפרק הזמן בו עליו להתעסק עם 10 חברות קטנות, הוא יכול לתת אשראי לחברה אחת גדולה תוך כדי קבלת שני יתרונות מובהקים:

- I. באשראי לחברות גדולות הוא מקבל גיבוי מקצועי מגורם שמעליו ובכך ההחלטה למעשה והאחריות אינם שלו למרות שהוא מתוגמל על הבאת העסקה וביצועה ובכך נהנה משני עולמות.
- II. הזמן שנחסך ומאפשר לו להתעמק בעסקה אחת לעומת 10 עסקאות שבהן הפוטנציאל לטעות גדול יותר בשל שפע המידע מחברות רבות. הסיכון של הקטנת פיזור אינו נראה מהותי לנוכח אשליית המידע המתקיימת בעת התעסקות ממוקדת וממושכת יותר עם חברה אחת בעלת דוחות מסודרים.

תועלות נוספות הן היוקרה הכרוכה בעסקה גדולה בעלת מיצוב גבוה לעומת עסקאות של חברות קטנות ולא נחשבות.

כשל שוק רמה 2

מידע שאינו בידי מקבל ההחלטה. העלות שביצירתו עשויה להיות גדולה יותר מהתועלת שהוא כמקבל החלטה עשוי להפיק.

לדוגמא, נניח שיש 4,000 חברות שמחפשות מימון. כמו כן נניח כי 20% מהם הינן בסיכון גבוה לחדלות פרעון. נניח שחדלות פרעון כרוכה באבדן מחצית מהסכום המלווה להן. (recovery של 50%)

ניתוח ראשוני של החברות עשוי לספק מידע לגבי 16% הפירמות הכושלות הפוטנציאליות ולצמצם את הסיכון ל-4% בלבד. לשם כך על המנתח ללמוד את כל החברות. עלות הניתוח עשויה להיות גדולה מהרווח שניתן להפיק ברמת הבנק הבודד.

במצב בו ינוטרלו 16% מהחברות חדלות הפירעון, סביר להניח כי יפסלו גם חברות טובות ולצורך העניין נניח כי 75% ימצאו כמתאימות לקבל הלוואה. מתוך 3,000 החברות המהוות פוטנציאל לקבל הלוואה 4% מה-4,000 המקוריות עדיין נמצאות בסיכון, כלומר 160 מתוך 3,000 (5.3%).

מאחר ומדובר ב recovery ממוצע של 50%, תוחלת הנזק ממתן הלוואה לקבוצה הממוינת יהיה רק 2.7%, שהוא כבר נמצא בתחום ההחלטה הסבירה של הבנקים למתן הלוואה.

המיון שבוצע על ידי המערכת הציבורית, אפשרה מתן הלוואה ל-3,000 חברות בתנאים המאפשרים לבנקים להרוויח. ללא המיון המוקדם, ההלוואות לא היו ניתנות לקבוצה זאת. בכל מקרה בו עלות המיון המוקדם המסופקת במימון המערכת הציבורית נמוכה מהתועלת הציבורית המושגת על ידי מתן ההלוואות המחוללות צמיחה כלכלית ותעסוקה, יש הגיון לסלק את כשל השוק בעזרת מימון למיון המוקדם של החברות.

עוד שתי הערות בשולי סעיף זה:

כפי שניתן לראות בדוגמא ובהבנה בכלל, ניתוח עשוי לכלול שני סוגי שגיאות. שגיאה מסוג 1 שבה לא מאתרים חברות חדלות הפירעון ולכן עדיין 4% מהחברות מועדות לחדלות פירעון וליצירת נזק. התועלת נובעת כמובן מצמצום הבעיה ולא מחיסולה כליל.

מנגד, קיים נזק משני לכאורה, המוגדרת כשגיאה מסוג 2, מכך ש-5% מהחברות 200 מתוך 4,000 מוצגות כבעלות סיכוי לחדלות פירעון למרות שהם אינן כאלה. שתי השגיאות ביחד מצביעות על כך שהתהליך אינו דטרמיניסטי, אלא בא לצמצם בעיה, על ידי השקעת משאבים והשגת תועלת העולה על ההשקעה.

בוויכוח בין אנשי אסכולת השוק היעיל לבין הדוגלים בהתערבות, יטענו אנשי השוק היעיל כי אם השוק אינו יכול לשלם בעבור הזיהוי של העסקים הכושלים ולהפנים את זה במחיר, הרי סביר להניח כי הפעולה המוצעת גוזלת מקורות ומשבשת את ההקצאה היעילה במשק.

הטענה הזאת אינה עולה בקנה אחד עם הידוע לנו משיווי משקל מוניטארי. שיווי משקל של תעסוקה מלאה במשק יעיל עם כסף, גבוהה מזו שמתקיימת בעולם של סחר חליפין בלבד. קיומו של כסף שמרביתו נוצר על ידי אשראי, משפרת את ההקצאה הבינ-דורית ואת ההקצאה הנוכחית על ידי "החלקת" תהליך החלפת סחורות ושירותים. העובדה שבגלל הפער בין עלות המידע לפרט ובין התועלת, תקטן כמות הכסף ביחס למצב אופטימאלי מביאה לכך שההשקעה במידע זה כדאית למשק על מנת להגדיל את התוצר של שווי משקל. למעשה הפתרון האופטימאלי מבוסס על כך שכל הבנקאים במשק ישתפו פעולה על מנת ליצור בסיס נתונים אחיד לשימוש הכלל ואז יקבלו החלטות על בסיס פרסונאלי. מודל כזה אינו יכול להתקיים במשק שאינו מאפשר שיתוף פעולה כזה בשל השלכות על היוצרות קרטל הפוגע ברווחה ולכן הפתרון המועדף הוא יצירת מאגר מידע ממוין כזה על ידי מי שאינו שותף ברווחים, כלומר הממשלה הרואה את התוצר הכלל של המשק בפונקציה המטרה שלה.

כשל שוק רמה 3

ההבדל בין כשל השוק ברמה 2 ורמה 3 לכאורה הינו קטן יחסית. ברמה 2 ייצור מוצר ציבורי על ידי הרשות המרכזית (הממשלה) והעברתו לידי הבנקים, מסלקת את כשל השוק ואילו ברמה 3, אין מוצר ציבורי כזה, אלא יש צורך בהזזת שיווי המשקל על ידי סבסוד האשראי.

מקורו של כשל השוק ברמה 3 נובע מהעובדה ששווי משקל ברמת אשראי גבוהה יותר, הינו מיטבי מבחינת המשק ועולה על ההשקעה בסבסוד הנובעת מכך.

הסבסוד יכול להינתן בשילוב של השתתפות בניתוח המידע כמו בכשל שוק ברמה 2 ועל כך להוסיף השתתפות בכיסוי חלקי של הדיפולט במנגנון של השתתפות חלקית או השתתפות עד רף נתון וכיוב'. הכנסת גורם הסבסוד במשוואת הרווח של הבנקים משנה את ההחלטה אצלם וגורמת למתן ההלוואות אשר תועלתן המשקית (גידול בתמ"ג, בגביית המיסים) מכסה את העלות של הסבסוד.

סבסוד של 5% מגובה ההלוואות יכול להיות מכוסה מהערך הנוכחי של זרמי הגידול בגביית המיסים שנוצרה על ידי צמיחת העסקים נטו. במחקר שנערך על ידי הח"מ ויוני סורני נמצא כי עסקים שקיבלו הלוואות גדלו בממוצע בשנתיים שלאחר קבלת ההלוואה ב-15% בערך המוסף לשנה ובתעסוקה בכ-10% לשנה.

32% צמיחה בערך המוסף במצטבר דו שנתי משמעה גידול של כ- 10% במס החברות. היחס בין ההלוואות למכירות הינו פחות מ-8% בעסקים הבינוניים⁶ שכן 8% הינו הרף העליון ובעסקים קטנים הוא עשוי להגיע לכ-20% אם כי במוצע אינו עולה על 15%.

הערך המוסף מגיע לכ-20% (ויותר) מהמכירות במוצע ולכן תוספת המיסים הנובעת מהגידול במכירות מגיעה לכ-6.4% מהערך המוסף.

סבסוד של 5% מההלוואות יביא את היחס בין המכירות לעלות הסבסוד ל-0.75% מהמכירות. עליית הערך המוסף פרופורציונית למכירות ואף עולה על כך (בגלל מרכיב ההוצאות הקבועות וכפי שמראים סקרי הקרן לגבי גידול ברווחיות הממוצעת). כלומר סבסוד בגובה של 0.75% מהמכירות מייצר תוספת מיסים בהיקף של 6.4% מהערך המוסף, או 1.3% מהמכירות. דהיינו מבחינה משקית מדובר בתשואה של 73% לשנתיים או 32% לשנה וזאת מבלי לקחת בחשבון השפעות מעבר לשנתיים הראשונות.

6. סיכום ומסקנות:

ניתוח של נתונים הזמינים לכל, מאפשר להגיע בקלות יחסית למסקנות כי שווי המשקל המוניטארי ללא התערבות הממשלה אינו מיטבי מבחינה משקית וכי במצבים שונים של אי שכלול השוק יש מקום לסוגי התערבות שונים המאפשרים למשק להגיע ליעילות פרטו גבוהה יותר.

הגדרת הסוגים השונים של כשל השוק מייצרים פתרונות שונים. כך למשל אם בכשל שוק מהסוג הראשון, הפתרון יכול להימצא בידי הבנקאים עצמם, על ידי שינוי מבנה התמריצים, ובמידה והבנקאים אינם מזהים את הבעיה/מודל הפתרון הרצוי, הרי שהתערבות הממשלה יכולה להיות בדרך של הנחיות רגולטוריות שייצרו את הסיגנל הנכון. לעומת זאת בכשל שוק מסוגים 2 ו-3 כבר נדרשת התערבות ממשלה ברמה של השקעת משאבים, כאשר בסוג 2, נדרשת השקעה בעיקר בייצור מוצר ציבורי של מידע זמין לכל ואילו במצב 3 נדרשת גם השתתפות בכיסוי הדיפולט. אבל בכל המקרים, מדובר בכשל שוק מנקודת מבט מאקרו כלכלית, כך שהוצאה ממשלתית קטנה יחסית יכולה להניב פירות גדולים ואף לכסות את ההוצאה מתוספת מיסים ולכן אין מדובר רק בתמורה במונחי תמ"ג כי אם גם במהלך ששכרו בצידו (מנקודת מבט תקציבית).

⁶ תקנות הקרן לעסקים, ראה אתר משרד האוצר החשכ"ל

7. מקורות

1. מיכאל תבור ויוני סורני האנומליה שבין הקושי של עסקים קטנים להשיג מימון ובין השימוש היעיל שהם עושים במימון זה. נייר עבודה. פורסם באתר תבור <http://www.tavor.biz/researches.php>
2. סקרי הקרן לעסקים קטנים, אתר תבור
3. מונופול, אלי גולדשטיין ומיכאל תבור, הוצאת לומדון 2012
4. Beck, Demirg -Kunt and Maksimovic Bank Competition and Access to Finance: International Evidence , Journal of Money, Credit, and Banking, Volume 36, Number 3 (Part 2), June 2004 pp. 627-648 | 10.1353/mcb.2004.0039
5. Beck, Demirg -Kunt and Maksimovic, Financing Patterns Around The world: The role of Institutions. World Bank, (October 2002).
6. Kolari, J.W. Assessing the Profitability and Riskiness of Small Business Lenders in the Banking Industry . Texas A&M University (May 2003).
7. Financing Patterns of Small Firms: Findings from the 1998 Survey of Small Business Finance , **SBA** (September 2003).